

Будаваньне Савецкае Беларусі

і роля ў гэтым т. Ё. М. Ігнатоўскага.

I.

Многа горай, ніж то для рабочых і сялян іншых нацый, складалася гістарычнае жыцьцё беларускіх рабочых і сялян. Беларусь на працягу многіх вякоў трымалася ў становішчы „забранага краю“—перш польскімі панамі, шляхтай, а пасья падзелу Польшчы на Венскім конгрэсе,—расійскім самадзяржаўем. Эканомічна-нацыянальная прыгнечанасьць беларускага працаўніка пад Польшчаю зьмянілася расійска-бюрокрачным уціскам з боку царскае Расеі. Ні культурнага разьвіцьця, ні тым болей дзяржаўных замераў доўгі час беларускія працоўныя гушчы не маглі выяўляць. Польская шляхта трымала асьвету для сябе, робячы неперажоўны перашкоды да яе беларускаму селяніну, рамесьніку. Пры гэтым зацікаўленасьць у безгалосай пакоры з боку цёмнага нявольніка не выпускалася з выгляду.

„Вызваленьне расійскае народнасьці“ царамі таксама не прынясло ні каліва палёгкі ў долі беларускага працоўнага народу. Апаска сэпаратызму, прэтэнзіі „гістарычныя“ на Беларусь (з боку пераможанай шляхты), патрэбнасьць насадзіць ісьцінна-рускі дух і пачуцьцё да самадзяржаўнае улады, дыктавалі апошняй праводзіць гострую русіфікатарскую політыку. Няпрыхільныя і варожыя адносіны да Расіі з боку польскага грамадзянства, паўстаньне 1831 году, а пасья ў 1863—не супынялі срогіх рэпрэсій, якія кіраваліся на ўсе праявы грамадзкага, політычнага і культурнага жыцьця „Паўночна-Заходняга краю“. Патрабаваліся гэтакія магутныя фактары, як прайграная вайна пад Сэвастопалем, агульна-расійскае абурэньне ў выглядзе паўстаньняў сялян, вымушанае „вызваленьне сялян з прыгону“ і захапленьне глыбока запаўшымі ідэямі соцыялізму, каб паціху зарухала беларуская грамадзкасьць, каб паўстала беларускае нацыянальнае пытаньне.

Піонэрамі, якія паднялі яго, былі выхадцы з дробнае польскае шляхты і ў рэдкіх выпадках—„простолюдыны“. У цэ-

лым, беларускія працоўныя гушчы аставаліся глухімі і далёкімі ад яго. Нават зьяўленьне народавольніцкага ўплыву сярод беларускай шляхецкай інтэлігенцыі і ў беларускай літаратуры (Ф. Багушэвіч, Янка Лучына) не прапіхнулі гэтага пытання ў народ. Ём захаплялася моладзь, часткаю розначынная, далёка адступіўшая ад зямельнае шляхты, больш чулая да радыкальных, а ня то і соцыялістычных ідэй (1890 год), але пакуль нельга было прымець народнае інтэлігенцыі. Невялічкія кадры яе, што прайшлі праз сэмінарыі (настаўнікі), што выбіліся ў паштавікі, аб'езчыкі ды інш., занадта тоўста аблажыліся русіфікатарствам. Рамесьніцтва і рабочыя дробных фабрык, толькі-толькі пачынаючы політычна прасьвятляцца, не атрымоўвалі чужага імпульсу да нацыянальных проблем.

Нараджэньне краёвых нацыянальна-соцыялістычных партый, як „Бунд“ і соц. дэм. Літвы ды Польшчы, унёсшы ў праграму нацыянальнае пытаньне, кінулі яго ў жыдоўскія, а разам і ў беларускія працоўныя гушчы. Заснаваньне Беларускае Соцыялістычнае Грамады ў 1903 г. болей падало гэтыя лёзунгі ў беларускае сялянства. Але толькі выбух 1905 г. шырока разьвярнуў помеж з рэвалюцыйным змаганьнем і беларускую нацыянальную праблему. З гэтага часу яна перакінулася да народнае інтэлігенцыі, а праз яе—да сялянства і рамесьніцтва. Упяршыню ўвайшло ў абыход слова Беларусь, беларускі. З гарадоў—трапіла ў глухія куткі, чапіла думкі і пачуцьці.

Чым далей, тым глыбей ды глыбей прабівалася беларускае нацыянальнае пытаньне ў беларускі народ. Водлуг яго культурнага ўзроўню—сустракалася прыхільна. Усё перадавое, чаго ня раніла рука русіфікатара чыноўніка ці папа, прыставала да ідэі народна-нацыянальнага адраджэньня. Вырасла літаратура, тэатр, дасьледваньні. Хуткі ўзрост нацыянальнае сьвядомасьці сярод беларусаў зацікавіў суседнія народы—літоўскі, украінскі, польскі, чэскі. Польскія лібэральныя колы сустрэлі вельмі спачуваюча гэта нараджэньне саюзніка ў наступным змаганьні супроць самадзяржаўнага прыгнятацеля. Толькі рэакцыянеры-паны яхідна падсьмейваліся над „хлопскім мудрагэльствам“, бачачы ў беларускім руху расійскую інтрыгу. У унісон—не аставаліся моўчкі і краёвыя русіфікатары.

Але гісторыя апраўдвала нямянучую патрэбу нацыянальнага адраджэньня беларускага працаўніка. К часам рэвалюцыі 1917 году яно настолькі ўвашло ў адзнаньне шырокіх беларускіх мас, што апошнія канкрэтна паставілі задачы дзяржаўнага будаўніцтва свае краіны, пакутнае Беларусі. Раптоўнае захапленьне ў гэты час беларускім нацыянальна-рэвалюцыйным рухам тысяч рабочых Беларусі, тысяч сялян-бежанцаў, дзiesiąткаў тысяч салдат, намячала найбліжэйшае іх вырашэньне. Зьезды і нарады беларускіх партый, войска, сялянства ўве-

рана гатаваліся да гэтага акту; агульна-расійскія арганізацыі, што працавалі на абшарах Беларусі, не маглі ўхіліцца ад пас-тановкі іх і ў сябе на нарадах ды зьездах.

Беларуская Соцыялістычная Грамада, рэгулюючы бела-рускі нацыянальна-соцыялістычны рух да 1917 году і ў 1917 годзе, вяла яго помеж з разьвіцьцём рэвалюцыі, ня ўхіляючыся ў бок. Дзякуючы гэтаму, натуральным парадкам пералілася ў лепшую частку беларускіх працаўнікоў ідэя саветаў, ідэі ко-мунізму. Ужо на беларускім конгрэсе ў Менску 14 сьнежня гэтага году ясна адзначылася гэта ў рэзолюцыі конгрэсу, якая казала аб неадкладнай патрэбе ўтварэньня краёвай ула-ды ў асобе Усебеларускага Савету Сялянскіх, Салдацкіх і Ра-бочых Дэпутатаў. Цэлы рад прычын не дазволіў замацавацца гэтаму ў ахопе агульна-беларускага руху. Аднак прынцыпы Савецкае ўлады, Савецкае Беларусі прасякаюць добрую палову беларускіх рэвалюцыйных сіл, беларускіх рабочых і сялян і паступова гуртуюць іх перш вакол Беларускага Нацыянальнага Камісарыяту, а пасля—вакол беларускіх сэкцый РКП ў Маскве, Пецярбурзе, Менску. Нямецкая окупацыя і спробы окупантаў стварыць незалежную Беларусь пад нямецкім пратэктаратам і гутаркі аб гэтым паміж немцамі ды беларускімі соцыялістымі-згоднікамі—паслужылі пасьпешнаму ўплыву агі-тацыі за Савецкую Беларусь сярод беларускіх працоўных мас. К канцу 1918 году, калі выбухнула нямецкая рэвалюцыя і оку-пацыя допнула, волю беларускіх працоўных мас у васобе кон-фэрэнцыі беларускіх камуністычных сэкцый РКП (25 сьнеж-ня) і конфэрэнцыі РКП Паўночна-Заходняе вобласьці (26 сьнеж-ня) была абвешчана Беларуская Савецкая Рэспубліка.

Беларусь уяршыню на працягу доўгавяковае гісторыі свайго жыцьця стала дзяржаўнаю адзінкаю, роўнаю з соцыя-лістычнымі краінамі—Украінай, Расіяй, Латвіяй. Беларускі ра-бочы й селянін з неаформленага, з нязнанага блудзяча-парабка стаў гаспадаром свае дзяржавы, рэвалюцыйным грамадзянінам. У яго пачалася дзяржаўная творчасць. На эўропэйскай мапе вырасла новая рэспубліка, новы народ. Вырасла зразу ў воль-ную краіну, пераступіўшы многія стадыі разьвіцьця і памясь-цілася на рубяжы старога сьвету, побач з панскаю Польскаю рэспублікаю. Гэта апошняя, вынікшы з вялікае імперыялістыч-нае вайны, прасяклася пры сваім нараджэньні духам імперыя-лізму. Існаваньне Савецкае Беларусі дражніла новасьпечаных польскіх імперыялістых і апошнія пашлі вайною на беларускіх рабочых і сялян.

II.

Змаганьне, гэтакім чынам, за савецкую Беларусь пера-шло ў новую фазу. Яно захапіла ўсіх працаўнікоў Беларусі і мусіла адбывацца са зброяй у руках на фронце. Творчая

праца павінна была супыніцца. Усе патугі ураду і працоўных мас накіраваліся ў бок аховы краю ад наглага ворагу. У моц многіх прычын на гэты раз не ўдалося абараніць рэспублікі, і 20 жніўня 1919 году панскае войска захапіла Менск, а пасля дашло да Барысава і да Бабруйску. Наступіла цяжкая пара польскае окупацыі. Беларусь ізноў папала ў прыгон. І йзноў здалёку пачалася арганізацыя вызвалення. Цяпер яна ішла з двух канцоў: праз узмацненне Чырвонас арміі на фронце і праз падгатоўку паўстання беларускіх рабочых і сялян унутры краю.

Вялікую частку гэтае працы якраз і ўзяла на сябе Беларуская Комуністычная Арганізацыя, якую залажыў У. М. Ігнатоўскі. Будучы профэсарам пэдагогічнага інстытуту, У. М. Ігнатоўскі меў вялікі ўплыў на студэнтаў, і ўсе існаваўшыя сярод іх арганізацыі яму ўдалося злучыць у адну буйную комуністычную арганізацыю. Пахаджэньне з сялян і стан вучня вельмі спрыяў кожнаму сябру арганізацыі вясьці шырокую агітацыю ў беларускай вёсцы. Гэтым карысталася Беларуская Комуністычная Арганізацыя, раскінуўшы сваю працу па ўсіх кутках окупаванага краю. У. М. Ігнатоўскі, умела кіруючы працаю сяброў арганізацыі, сам няўтомна яе вёў, разьяжджаючы па гарадох, мястэчках, вёсках. Посьпех арганізацыі рос дзень-у-дзень, шырока захапляючы сялянскую беларускую моладзь у свае рады. К вясьне арганізацыйныя тройкі былі раскіданы па ўсёй окупаванай Беларусі. Арганізацыя ўвайшла ў контакт з прадстаўнікамі комуністычнае партыі Літвы і Беларусі, а разам, па пытаньні гуртаваньня партызанскіх атрадаў—і з беларускімі эсэрамі. У сябе быў абраны комуністычнай арганізацыйнай паўстанцкі камітэт, на чале якога стаў У. М. Ігнатоўскі.

Апрача нелегальна-пропагандыцкай працы, У. М. Ігнатоўскі ад імя Бел. Ком. Арганізацыі прымаў дзейны ўдзел у змаганьні з Беларускім Нацыянальным Камітэтам, з Вайсковай Камісіяй і іншымі шовіністычнымі аб'яднаньнямі беларускіх незалежнікаў, якія марылі і вялі агітацыю за паразуменьні з палякамі. Маніфэст пана Пілсудзкага, які абвяшчаў беларусаў „роўнымі і вольнымі, як і палякі“, пасяяў лёгкія надзеі ў некаторых слаёх беларускага грамадзянства. Беларускія шовіністыя зразу горача ўзяліся за раздуваньне гэтае „прыязьні“ з боку паноў-палякоў дзеля сваіх агітацыйных мэт. Газэта Нацыянальнага Камітэту „Беларусь“, агэнты Вайсковае Камісіі, жывучы на панскія грошы, разносілі па глухіх кутках Беларусі варожы настрой да бальшавікоў і прыхільнасьць да палякоў. Трэба было не дапускаць уплыву гэтае контр-рэвалюцыйнае агітацыі на беларускія сялянскія гушчы ўмела пастаўленай контр-агітацыйнай. Нацыянальны момант у апошняй іграў асабліва важную ролю. І т. У. М. Ігнатоўскі, як дасканалы знаўца нацыянальнага пытаньня ў покаце яго разуменьня комуністычнаю партыяй, пасьпешна

лёкалізаваў працу беларускіх незалежнікаў. Усюды, дзе наведваліся сябры камуністычнае арганізацыі, ад агітацыі незалежнікаў не аставалася й сьледу. І ў самым Менску іх праца натыкалася на вялікую перашкоду з боку Беларускае Камуністычнае Арганізацыі.

Побач з незалежніцкай контр-рэвалюцыяй падняла голаў і чорнасотніцкая белагвардзейшчына. З глухіх куткоў павыпаўзалі рэшткі заядлых рэакцыянараў-монархістых, саюзнікаў і дзе мага і як мага павялі сваю працу. Асабліва яны накінуліся на ўсялякія праявы свабоды ў галіне асьветы. Ёх паход захапіў і пэдагогічны інстытут, які быў блямом у воку і ў польскай улады. Апошнія вымагалі, каб навучаньне ішло пабеларуску, ведаючы, што пры тагдышнім складзе настаўнікаў гэта зрабіць немагчыма, а чорнасотнікі-настаўнікі, ведаючы гэта, дэманстратыўна ваявалі супроціў беларускае мовы. Толькі ўмелы арганізацыйны націск з боку камуністычнае арганізацыі перапыніў зачыненьне інстытуту.

Гэты факт значны сам па сабе таму, што інстытут службы асяродкам Беларускае Камуністычнае Арганізацыі, даючы мажлівасьць пад пэдагогічным тулем захоўваць політычны зьмест і цурацца яго—было-б вялікім страткам.

Уся адзначаная чыннасьць Беларускай Камуністычнай Арганізацыі на чале з У. М. Ігнатоўскім не перашкодзіла разам з гэтым дбаць і пра арганізацыйны бок. З-за фронту надыходзілі весткі аб падрыхтоўцы Чырвонае арміі к наступу дзеля вызваленьня Беларусі; у польскіх окупанцкіх колах узрасталала трывога водлуг нарастаючага незадавольства беларускіх рабочых і сялян. Трэба было падгатавацца, каб захапіць нямінучы выбух паўстаньня супроціў окупантаў у арганізацыйныя рамкі. Гэта было пад сілу гэткай шырокай арганізацыі, як Беларускае Камуністычнае Арганізацыя. І апошня, накіраваўшы з прыходам вясны галоўную увагу на вёску, сумела арганізаваць буйныя партызанскія атрады.

Калі павялося наступленьне Чырвонаю арміяй, гэтыя партызанскія атрады далі вялікую дапамогу, руйнуючы панскі тыл, нападаючы на невялікія атрады, на абозы і інш. У многіх мясцох Ёўменшчыны, Меншчыны і Случчыны партызанскія атрады выяўлялі сабою буйную сілу, вельмі і вельмі нададаўшую белапольскаму войску, якое прыходзіла ў жах ад неспадзяваных нападаў партызан.

Гэткім чынам, у акце вызваленьня Беларусі з-пад панскае окупацыі Беларускае Камуністычнае Арганізацыя адыграла значную ролю. Выходзячы з гэтага, гісторыя суліла ёй заняць пачэснае месца і ў адбудаваньні Беларусі. І вось, пад дэкларацыяй, якая абвяшчала (фактычна пацьвярджала) незалеж-

насьць Савецкай Беларусі ў жніўні 1920 г., пад гэтай дэкларацыяй помеж з іншымі подпісамі красуецца і подпіс прадстаўніка Беларускае Комуністычнае Організацыі т. У. М. Ігнатоўскага.

Гэтым актам было засьведчана таксама ўступленьне Беларускае Комуністычнае Організацыі ў Комуністычную Партыю Беларусі. Крэпкі, зьлітны і досыць значны акты ў першае намнога ўзмацніў апошнюю, тады яшчэ малалікую.

III.

Перад Комуністычнаю Партыяй Беларусі, як перад арганізатарамі Савецкае улады зразу ж пасля вызваленьня Беларусі з-пад панскае окупацыі паўстала вялікае заданьне: загаіць глыбокія раны доўгагадовага разбурэньня і павясьці па шляху эканамічна-культурнага адра-

Калінін гаворыць прамову на 6-м (Надзвычайным) Зьезьдзе Саветаў БССР.

дзеньня. Няўдачы Чырвонае арміі пад Варшаваю на першы час перашкаджалі гэтаму і фактычна, да 1921 году нельга было стала ўзяцца за нормальную працу. Нават Рыскае замірэнне мела сумны ўплыў на беларускіх працаўнікоў і на іх працу. Аднак справа не чакала—трэба было не адставаць ад жыцця. І беларускія працоўныя гушчы на чале з Комуністычнаю Партыяй і Савецкаю уладаю Беларускай Рэспублікі самазабыўна аддаліся будаўніцтву краіны. Ува ўсіх галінах політычнага і гаспадарска-культурнага жыцця закіпела работа. Скуткі окупантаў—поўнае зруйнаванне краю—час-ад-часу пачало згладжвацца. Але старанню беларускіх рабочых і сялян упоперак стаў бандытызм Савінкава, Балаховіча і многіх меншых польскіх агентаў. Прышлося аддаць шмат сіл на знішчэнне гэтага зла. Амаль ня цэлы 1921 год вымагаў барацьбы з бандыцтвам. Але ўсё-ж на працягу яго нясупынна расла й паглыблялася арганізацыйна-дзяржаўная праца. Асабліва шырокі гмах насіла яна ў галінах урэгулявання зямельнага пытання і ў пастаноўцы культурна-асветнай справы. Народныя Камісарыяты Земляробства і Народнае Асьветы, як самастойныя, мусілі ўзлажыць на сябе найболей шырокія заданні дзеля ажыццяўлення соцыяльных рэформаў у галінах земляробства і культурнага адраджэння. Іх праца зразу й прыняла шырокі размах.

У першыя часы на чале Камісарыяту Земляробства Савецкаю ўладаю быў пастаўлены п. У. М. Ігнатоўскі. Аднак праз нейкі час ён заняў кіраўніцтва Народным Камісарыятам Асьветы. Гэты апошні, паміма агульных заданняў праводзіць асьвету, меў дырэктывы рэгуляваць правядзеньне асьветы ў рамках вырашэння нацыянальнага пытання. Патрабавалася вырваць частку настаўніцтва з цапкіх лап заядлага русіфікатарства з аднаго боку, з другога—адбіць насядаўшы шовінізм у другой часткі настаўнікаў, патрабавалася вывесці школу на Беларусі з яе ненормальнага становішча ў сэнсе прыстасавання да беларускага працоўнага сялянства і паставіць на шлях развіцця, які перадуказываўся Комуністычнаю Партыяй; патрабавалася ахапіць сваім кіраўніцтвам усе галіны шырока паўстаўшай да развіцця беларускае культуры. Наркамасьветы срга і цвёрда сумеў ахапіць усё гэта і на працягу 1921 году падлажыць крэпкі фундамент пад беларускую культуру.

1924 год і амаль ня ўвесь 1923 аддаліся далейшаму развіццю і ўзмацненню Савецкае Беларусі. І за адмечаны тэрмін савецкае будаўніцтва ў краі дасягло настолькі вялікіх поспехаў, што Беларускай Рэспубліка нагнала іншыя саюзныя рэспублікі і ў некаторых адносінах нават аспярэдзіла іх. Паміж іншым гэта апераджэнне трэба адмеціць і ў культурна-асветнай працы. І густата сельскай школьнай сеткі, і аплата настаўніцкага персоналу, і забяспечанне падручнікамі ў Беларускай Рэспубліцы стаяла вышэй суседніх губэрняў. У справе

выдавецкай, тэатральнай і навукова-арганізацыйнай Беларуска-Рэспубліка к часу пашырэння сягнула вельмі далёка. Гэтак, заснаваўся сур'ёзны, сталы дзяржаўны тэатр, функцыянавала беларускае выдавецтва, быў адчынены універсітэт, заложаны Інбелкульт і інш.

З гэтым багатым капіталам ад савецкага будаўніцтва сустрэла Беларуска-Рэспубліка пашырэнне сваіх абшараў у канцы 1923 і ў пачатку 1924 году. Сама кампанія пашырэння на нейкі час заставіла частку творчае ідэі беларускіх працоўных гушч і яе кіраўнічых—Комуністычную Партыю Беларусі і Савецкую ўладу Беларуска-Рэспублікі—павярнуць убок праводу зросту між старою Беларуссю і далучанымі да яе часткамі. Некаторая рознастайнасць у сыстэме працы, рознасць партыйных традыцый павінны былі атрымаць абагульненне дзеля далейшай паспешнай працы.

Але хутка паласа зросту прашла, з посьпехам скончыўшыся, і праца ў больш шырокім гмаху рушыла наперад. Большая частка 1924 году аддадзена плённай мірнай працы ў пашыраных рамках.

У вырашэнні лёсу Беларусі і яе працоўнага народу, бязумоўна, ігралі асноўную ролю беларускія рабочыя і сяляне. Дзякуючы іх зьяднанай магутнай сіле, дзякуючы іх з'арганізаванасці, Беларусь вышла з становішча няведанае, забытае і пакрыўджанае краіны, стаўшы вольнаю Савецкаю Соцыялістычнаю Рэспублікаю. Перадавы слой, які выдзелілі з сябе беларускія працоўныя гушчы і паслалі ў рады комуністычнае партыі, увесь час ішоў наперадзе, вядучы за сабою ўсю грамаду рабочых і сялян. Толькі колектыўная воля здатна тварыць гэтакія чуды, якія адбываюцца на нашых вачох. І колектыўнай волі Комуністычнае Партыі Беларусі, як актыўнай сіле беларускіх працаўнікоў, належыць заслуга ў перабудаванні Беларусі з прыгнечанае правінцыі, якою яна была пры царскім урадзе і пры ўладзе часовага ўраду, у незалежную Савецкую Рэспубліку.

Але і ў радок партыі праца і жыццё вытыркаюць больш здатных і больш адораных таварышаў, на якіх выпадае адпаведна і большая роля ў працы, у змаганні, у будаўніцтве. Пэўна і зразумела, што гэтыя адзінкі зусім не стаяць супроць працы і змагання партыі ў цэлым. Не. Яны выключна зьяўляюцца прапускацелямі праз сябе волі данае клясы, партыі, аб'яднання. „Асобы, якія маюць уплыў“, піша Г. Пляханаў, „дзякуючы асаблівасцям свайго розуму і характару, могуць змяніць індывідуальную фізыяномію здарэнняў і некаторыя частковыя іх вынікі, але яны ня могуць змяніць іх агульны

напрамак, які адзначаецца іншымі сіламі“. І далей: „Асобы, дзякуючы даным асаблівасцям свайго характару, могуць уплываць на лёс вобчаства. Часамі ўплыў бывае вельмі значны. Але як самая мажлівасць падобнага ўплыву, так і яго меры адзначаюцца організацыяй вобчаства, суадносінамі яго сіл. Характар асобы зьяўляецца „фактарам“ грамадзянскага развіцця выключна там, выключна тады і выключна пагэтулькі, дзе, калі і паколькі ёй дазваляюць гэты грамадзянскія адносіны“. Па Пляханаву—асоба ёсць выказчыкам волі калектыву.

Тав. У. М. Ігнатоўскі, стаячы помеж з іншымі таварышамі наперадзе, як-бы на чале здарэнняў рэвалюцыйнага змаганьня наогул і культурна-савецкага будаўніцтва Беларускае Рэспублікі, выяўляў сабою дырэктыву беларускіх працоўных гушч, Комуністычнае Партыі Беларусі. З гэтага пункту гледжаньня і першыя і другая падыходзіць да ацэнкі і ўхвалення яго працы, яго чыннасці. Праз асобу т. У. М. Ігнатоўскага, як і праз асобы іншых найадпаведных таварышаў, сяброў партыі і сяброў Савецкае ўлады, ператваралася воля, сіла і творчасць Комуністычнае Партыі і Савецкае ўлады.